

Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunması Süreci ¹

B. Yelda OLCA Y UÇKAN ²

Başvuru Tarihi: 06.06.2023

Kabul Tarihi: 19.09.2023

Makale Türü: Derleme

Öz

İnsanlık tarihine ilişkin zengin kültürel mirası barındıran ülkemizde korumaya yönelik çabalar Cumhuriyet ile birlikte somut değerler ortaya koymuştur. Türkiye’nin binlerce yıllık kültürel birikimini ve kimliğini koruma konusunda bugüne nasıl ulaşıldığını gösteren tarihsel süreç bu bakımdan önemlidir. Tarihsel süreci anlamının bu konuda bilinç oluşturmaya yapacağı katkı nedeniyle herkes tarafından bilinmesi gerekliliği de bir gerçektir. Ülkemizde korumanın tarihsel sürecine ilişkin yayınlar incelendiğinde, başlangıcının Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine uzandığı görülmektedir. Osmanlı Döneminde başlatılan yasal düzenlemeler, Türkiye Cumhuriyeti Döneminde devam etmiştir. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren sınırlı olanaklara rağmen bu konu, Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün gündeminde olmuştur. Bu makalede, Cumhuriyetimizin 100.yılında koruma süreci irdelenip günümüzdeki durum genel hatlarıyla yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Kültürel Miras, Koruma, Türkiye Cumhuriyeti, Koruma Tarihi

Atıf: Olcay Uçkan, B. Y. (2023). Cumhuriyetimizin 100. yılında Türkiye’de kültürel mirasın korunması süreci. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Özel Sayı), 171-184.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, byolcay@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6980-669X

The Process of Protection of Cultural Heritage in Turkey in the 100th Anniversary of Our Republic

B. Yelda OLCAY UÇKAN ³

Submitted by: 06.06.2023

Accepted by: 19.09.2023

Article Type: Review

Abstract

In our country, which has a rich cultural heritage related to the history of humanity, the protection of cultural heritage has emerged concretely with the Republic. The historical process that shows how Turkey has reached today in terms of preserving thousands of years of cultural accumulation and identity is important in this respect. It is also a fact that understanding the historical process should be known by everyone because of its contribution to raising awareness on this issue. When the publications related to the historical process of protection in our country are examined, it is seen that the beginning of it goes back to the last period of the Ottoman Empire. The legal regulations initiated in the Ottoman Period continued in the Turkish Republic Period. Despite the limited possibilities since the founding years of the Republic, this issue has been on the agenda of the founder of the Turkish Republic, Mustafa Kemal Atatürk. In this article, the process protection in the 100th anniversary of our Republic has been examined and the current situation has been tried to be reflected in general terms.

Keywords: Art History, Cultural Heritage, Protection, Republic of Türkiye, History of Protection

³ Anadolu University, Faculty of Humanities, Department of Art History, byolcay@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6980-669X

Giriş

Koruma kavramı, genel anlamıyla, zarar verici ve yok edici tehditlere karşı önlem almak şeklinde tanımlanabilir. Bu makalede koruma kavramı, toplumların somut ve somut olmayan kültürel mirasının sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla, farklı nedenlerle oluşabilecek tehditlere karşı güvence altına alınmasını ifade etmektedir. İnsanlık tarihine ilişkin günümüze gelen veriler, ilk yerleşmelerde var olan ve bir şekilde önemsenen anıtların farklı nedenlerle korunmasına gayret edildiğini göstermektedir. Bu yaklaşımın ağırlıklı olarak dini nedenlerle ve güç gösterisiyle ilgili olmasının yanında zaman içinde bir gelenek haline dönüştüğü genel bir kanıdır (Erder, 1999, s.70). Dini yaklaşımla oluşan koruma duygusunun Hellenistik Döneme gelindiğinde, kutsal mekânlar kadar kamusal alanların da korunmasına yönelik tarihi çevre kaygısının oluştuğu izlenir. Bu konuda bilinen en etkili çalışma MÖ 1.yüzyılda Vitruvius tarafından kaleme alınan “Mimarlık Üzerine On Kitap” adlı eserdir (Vitruvius, 1998). Yeniyi yaratırken eskinin de gözetilmesi gerektiğine vurgu yapması bakımından önemli bir belgedir. Aynı zamanda geçmişten günümüze uzanan şehir planlaması teorilerini tartışan ilk kitap olarak kabul edilmektedir (Erder, 1999, s.39).

Koruma yaklaşımının, Orta Çağ'da var olan sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle sekteye uğradığı görülür. Bununla birlikte önemli katedral ve kiliselerin sahip olduğu kutsal eşyalarla birer müze görünümünde olduğu da bir gerçektir (Şahin, 2007, s.102). Bu dönemde yoğunlaşan haclı seferleri ile elde edilen ganimetler, tüccarlar eliyle gelen bazı eşyalar gerek siyasi otorite tarafından gerekse kilise tarafından saklanmıştır (Gerçek, 1999, s.3-4.). Rönesans ile birlikte Antik Çağ sanatına duyulan ilginin koruma çabalarını yeniden canlandırdığı ve 16.yüzyılda mimarların bu konuya yoğunlaştığı izlenir. Koleksiyonlar hem Antik Çağ hem de çağdaş eserleri de kapsayacak şekilde oluşturulmuş ve zaman zaman sergilenmiştir (Gerçek, 1999, 4.). 18.yüzyılda bilim dalı olarak Sanat Tarihi ve Arkeolojinin ortaya çıkmasıyla birlikte eski kültürlerle ait eserlerin belgelenmesi ve korunmasına yönelik bilimsel faaliyetlerin de başladığı gözlemlenir. İzleyen süreçte Avrupa'da geniş içerikli Ulusal Müzelerin oluşturulması sırasında Doğu coğrafyasının kültürünü keşfetmek üzere yola çıkan seyyahlar desteklenmiş ve pek çok tarihi eser bu dönemde Batı'ya taşınmıştır. Mimari restorasyon alanında yeni görüşlerin ortaya çıktığı 19.yüzyıl, önemli uygulamaları barındıran bir süreci içerir. I. ve II. Dünya savaşları tarihi eserlerin korunması sürecini hızlandırmış ve günümüzde de geçerli olan çok sayıda sözleşmenin ortaya konmasını sağlamıştır.

Ülkemizde korumanın tarihsel sürecine ilişkin günümüze kadar yapılan yayınlar incelendiğinde başlangıcının Osmanlı İmparatorluğunun özellikle son dönemine uzandığı görülmektedir. 1869'da yayımlanan birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi hem eski eserlerle ilgili düzenlemeler içerir hem de kazılar devlet iznine bağlanır. Ancak, Avrupa'dan gelen baskılar sonucu 1874 tarihinde çıkan ikinci nizamname ile kazı yapan yabancıların kazılardan çıkan buluntulardan belli oranda pay almasının önü açılır. Bu uygulama 1881 yılında Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayunun ilk Türk müdürü olmasına kadar devam eder.

Temelleri Osmanlı Döneminde atılan yasal düzenlemeler, Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren sınırlı olanaklara rağmen bu konu, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün gündeminde olmuştur. Genç Cumhuriyet, kültürel mirasın korunması yönünde önemli adımlar atmıştır. İnsanlık tarihine ilişkin zengin kültürel mirası barındıran coğrafyaya sahip ülkemizde korumaya yönelik çabaların Cumhuriyet ile birlikte somut değerler ortaya koyduğu izlenir. Türkiye'nin binlerce yıllık kültürel birikimini ve kimliğini koruma konusunda başlatılan çabalar ile bugüne nasıl ulaşıldığını gösteren tarihsel süreç bu bakımdan önemlidir. Tarihsel süreci anlamının bu konuda bilinç oluşturmaya yapacağı katkı nedeniyle herkes tarafından bilinmesi gerekliliği de yadsınamaz bir gerçektir. Bu makalede, Cumhuriyetimizin 100.yılında koruma sürecinin geçirdiği evre ve günümüzdeki durumu genel hatlarıyla yansıtılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunması Süreci

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Bu dönemde, koruma kavramının ortaya çıkışı Hassa Mimarları Ocağı ile somutlaştırılır. Gerek başkent İstanbul’da gerekse Osmanlı devletinin yönetimi altında olan yerlerde tüm yapım ve onarım işlerinden sorumlu olan Hassa Mimarları aynı zamanda denetleyici bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Hanedanlığına ait yapıların yapım ve onarım işleriyle birlikte suistimali önlemek amacıyla özel vakıfların imar faaliyetlerini denetlemek, kentte yangın tehlikesinin önlenmesi amacıyla özel şahıslara ait yapım faaliyetlerinin iznini vermek de Hassa Mimarlarına verilen yetkilerdi (Turan, 1963, s.159-200). Koruma amaçlı ilk yasal düzenlemeler ise, Tanzimat Dönemine (1839-1876) rastlamaktadır. Konuya ilişkin sürece geçmeden önce, bu dönemde korumaya yönelik faaliyetlerin ağırlıklı olarak taşınabilir eserlere yoğunlaştığı, kentsel planlama kapsamında tarihi dokuları korumaya yönelik girişimlerin sınırlı olduğu saptamasını yapmak gerekir. Bununla birlikte dönem içinde bazı çabaların olduğu da yadsınamaz. Çeşitli reform faaliyetleri ile bilinen II. Mahmut döneminde Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulur. Kurumda, Mühendishane-i Berri-yi Hümayun’dan yetişen mühendisler çalıştırılmıştır. Askeri donanımla yetişen mühendislerin sivil mimari konusunda yeterince bilgiye sahip olmaması nedeniyle, 1881 de Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi (Güzel Sanatlar Akademisi) açılır. İlk Türk mimarları da bu kurumda yetişmeye başlamıştır (Çekül, 2010, s.31). 1836-1837 yılları arasında Von Moltke tarafından İstanbul için yapılan ilk imar çalışması aynı zamanda Türkiye’nin ilk kent planlaması olarak kabul edilir. Bu çalışmalar kapsamında 1839’da yayımlanan “ilmühaber” ve 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi kent planlamasıyla paralel gerçekleşmiştir (Kejanlı-Akın-Yılmaz, 2007, s.180). 1855 yılında ilki İstanbul’da olmak üzere “Şehremaneti” yani Belediyeler kurularak imar konularıyla ilgili yetkilendirilmiştir. 1864 yılında çıkarılan Turuk ve Ebniye Tüzüğü bazı imar kurallarının belirlendiği ve uygulandığı bir düzenlemedir (Bektaş, 1992, s.100). Bu yönetim biçimi Birinci Meşrutiyet döneminde İstanbul ve diğer illerde geçerli olmak üzere çıkartılan “Belediye Kanunları” ile tüm imparatorlukta etkin hale getirilmiştir ve 1850’li yıllardan sonra kent planlaması tüm kentlere yayılmaya başlamıştır (Kejanlı-Akın-Yılmaz, 2007, s.180).

Kültür varlıklarının korunması konusunda ilk hukuki düzenleme olarak kabul edilen Asar-I Atika Nizamnamesi 1869 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Koç, 2008, s.48). Söz konusu Nizamname, Osmanlı topraklarında yapılacak kazılar ile ilgili kuralları sıkılaştıran ve yurtdışına eser götürülmesini yasaklayan hükümler içermesi bakımından önemlidir. Bu dönem aynı zamanda yabancı ülkelerin Doğu medeniyetlerini keşfetme eğilimlerinin yoğun olduğu bir zamana denk gelmektedir (Şahin, 2007, s.109). Bu kapsamda artan baskılar sonucu 1874 yılında ikinci bir Nizamname hazırlanır ve “*izinli kazı yapanların eserlerin üçte birinin bulana ait olduğu*” hükmünü yasallaştırır. Bununla birlikte bu Nizamname, eski eserlerin devlet tarafından korunması gerektiği hükmünü ilk kez içermesi bakımından önemli kabul edilmektedir (Koç, 2008, s.48).

Müzecilik tarihimizin önemli isimlerinden Osman Hamdi Bey’in 1881 yılında Müze-i Humayun Müdürü olmasıyla birlikte yeni bir Nizamname hazırlanır ve 1884’de yürürlüğe girer. Eski eserlerin devlete ait olduğu kabul edilerek eserlerin yurtdışına çıkarılması yasaklanır. 1884 tarihli Nizamname, kültür varlıklarının korunmasına yönelik nesnel tedbirler getirmesi bakımından önemlidir. 1889 tarihinde çıkan Müze-i Humayun Nizamnamesi ile birlikte, Müze-i Humayun Maarif Nezaretine bağlanmıştır. Asar-ı Atika Nizamnamesini uygulama sorumluluğu verilmiş olan Maarif Nezareti korumaya ilişkin ilk örgütlenme biçimini yansıtmaktadır. Osmanlı Döneminde çıkarılan son Nizamname 1906 tarihlidir (Mülayim, 1998, s.12). 1973 yılına kadar pek çok hükmü ile geçerliliğini korumuş olan Nizamname kültür varlıklarının korunmasına yönelik maddeler içermektedir. 1912 tarihinde çıkarılan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (Mülayim, 1998, s.27), 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesinde eksik kaldığı düşünülen düzenlemeleri içerir. 1917 yılında Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümeni, taşınmaz kültür varlıklarının korunması işini yürütmek amacıyla kurulur. Muhafaza-i Âbidat Nizamnamesi’nin yürütülmesinden sorumlu bir kuruluş olarak, günümüz koruma kurullarının öncülü kabul edilmektedir (Tapan, 1998, s.202).

Cumhuriyet Dönemi

Günümüzde 100. yılını kutladığımız Cumhuriyet Dönemi, koruma açısından farklı evreler içermektedir. Söz konusu süreçte yasal düzenlemeler belli değişimler geçirmiş ve bazı dönemlerde köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu konuda günümüze kadar yapılan çalışmalara bakıldığında, konu özellikle koruma açısından ortaya konan yasal düzenlemelere göre belirli tarih aralıklarında ele alınmıştır. Bu nedenle, Cumhuriyet Dönemi kültürel mirasın korunması süreci, aşağıdaki alt başlıklarla incelenecektir. Sözkonusu başlıklara geçmeden önce, Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü milli mücadele dönemine kısaca değinmekte fayda vardır.

1920 yılından günümüze aktarılan bilgiler, Ankara Hükümeti'nin tarihi eserlere yönelik yaklaşımını göstermesi bakımından önemlidir. Bu yıllarda, Maarif Vekaleti'ne bağlı "Hars Müdürlüğü" nün tarihi eserlerin toplanması ve korunmasına yönelik çalışmalarını sürdürdüğü izlenmektedir (Mülayim, 1998, s.54). 1921 yılında Ankara'da Mübarek Galip Bey tarafından günümüzdeki Anadolu Medeniyetleri Müzesinin kurulması bu çalışmaların önemli bir sonucudur. Atatürk'ün Büyük Taarruz öncesi, Konya ziyareti sırasında Selçuklu ve Osmanlı Dönemi eserlerini yerinde incelemesi ve Karatay Medresesi'nde dökülen çinilerin onarılması ve müze haline getirilmesine yönelik tutumu tarihi mirasa verdiği önemin somut bir göstergesidir. Milli mücadele devam ederken, 1922 yılında yayımlanan "Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimat" genelgesi de bu bakış açısının bir işaretidir. Söz konusu genelge ile valiliklerden arkeolojik ve etnografik eserlerin nizamnameye uygun olarak toplanması ve korunması istenmiştir (Payaslı, 2018, s.251-252). Kültürel mirasın korunmasına yönelik bu ilk adımların atılmasının ardından Genç Cumhuriyet ile birlikte önemli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

1923-1950 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun gerçekleştiği 1923 yılından itibaren başlatılan kültür politikasının temelde uygar bir toplum oluşturma hedefi taşıdığı izlenir. Devraldığı Osmanlı kurumlarını laik kurumlara dönüştürmeye başlayarak kültür konusunda önemli adımlar atmıştır. Bunlar arasında 1931' de kurulan Türk Tarih Kurumu ve ardından 1932 yılında faaliyete geçen Türk Dil Kurumu önemli girişimler olarak dikkati çeker (Mülayim, 1998, s. 89, 94). Genç Cumhuriyet'in, Osmanlı ve öncesine uzanan kültürel mirasa sahip çıkan önemli adımlar atmaya başladığı görülür. Yanı sıra Batı'dan esinlenerek modern mimarlık akımını teşvik eden girişimlerde de bulunduğu izlenir. 1924'de kurulan Evkaf ve Şeriye Vekaleti (Mülayim, 1998, s.59), Osmanlı'dan devralınan vakıf mallarının korunduğu bir kurum olarak faaliyete geçmiş; 1936'dan sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü adını almıştır. Kurumsal yapılanmada, kültürel varlıkların korunması sorumluluğu ise Maarif Vekaletine verilmiştir. Gerek Maarif Vekaleti gerekse Evkaf ve Şeriye Vekaleti, korumaya yönelik tedbirler konusunda yeterince etkili olamamıştır. Bunun en önemli nedeni şüphesiz genç Cumhuriyet'in içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve sorumluluk sahibi kurumların yeterli kadro ve bütçeye sahip olmamasıdır. Yürütülen faaliyetler ağırlıklı olarak İstanbul özelinde olmuştur.

Bu dönemde, Tarihi Eserler Kurulu, kültürel varlıklar konusunda yetkili bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türk Tarih Kurumu, bu coğrafyadaki tüm uygarlıkların araştırılması ve korunmasını hedefleyen bir oluşumdur. 1935 yılında Atatürk, Florya Köşkü'nde Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Fehmi Çambel ve Afet İnan'a, *"her türlü kültürel ve arkeolojik belgelerin toplama, koruma, restorasyonu için yeterli tedbirlerin alınması, ilgili kurumlarla işbirliğine gidilmesi, yerel çevrelerin duyarlı olmaları, yalnızca kazıların yeterli olmayacağı, buluntuların restorasyonunun yapılarak korunmaları"* konusunu açıkça ifade etmiştir (Çekül, 2010, s.34). Atatürk'ün koruma konusuna duyduğu hassasiyeti gösteren bir diğer girişim ise 1933 yılında Anıtları Koruma Kurulu kurulmasıdır. Söz konusu kurulun oluşmasıyla birlikte tarihi yapıların hem belgelenmesi hem de korunmasına yönelik uygulamalar başlatılmıştır. Böylece belirsizlik dönemi sona ermiş ve pek çok yapı kayıt altına alınarak tehlike altında olan yapılara ilişkin kapsamlı raporlar hazırlanmıştır.

Osmanlı döneminde yapılan yasal düzenlemeler Cumhuriyet'in bu döneminde de devam etmiştir. Bu kapsamda 1930 yılında belediyelerin devreye girdiği gözlemlenir. Yapısal olarak ve sorumluluk alanlarıyla tanımlanan belediyelerin koruma konusundaki yetkileri yalnızca tarihi yapıların projelerini ve onarımlarını onaylamakla sınırlıydı. 1933 yılında yapılan düzenlemeyle belediyelerin bu alana ilişkin yetkilerinin genişletildiği görülür. Buna göre, belediyeler kent planı çalışmalarında uzman çalıştırmak, plan sınırlarındaki kültür varlıklarını tespit etmek ve söz konusu eserlerin çevresinde 10 m. çapında bir koruma alanı oluşturmakla sorumlu tutulmuştur. Söz konusu hüküm 1984 yılına kadar geçerliliğini korumuştur. Ancak bu uygulama, anıt eserlerin çevrelerinin açılmasını ve böylelikle ne yazık ki tarihi dokunun da bozulmasına yol açan bir uygulama olmasıyla tarihe geçmiştir (Çekül, 2010, s.34).

Atatürk döneminde, kentlerdeki anıtsal nitelikte tarihi eserlerin korunmasına yönelik olarak ilk kez bu eserlerin imar planları yapımı sırasında korunmaları gerekliliği üzerinde tartışılması önemlidir. Aynı süreçte eski eser tanımı içine taşınmazların da girmesi ile koruma anlayışının geniş perspektifte ele alındığı görülür. Bu dönemde ülke genelinde 3500 eserin tespit edilmiş olması ise somut bir göstergedir (Tekeli, 1998).

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren sınırlı olanaklara rağmen koruma konusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün gündeminde olmuştur. Kültürel mirasın korunması yönünde önemli adımlar atan genç Cumhuriyet, 1924'de Topkapı Sarayı Müzesi, 1925'de Ankara Etnografya Müzelerini açmıştır. İlerleyen yıllarda diğer kentlerdeki müzeler de bu sürece eklenmiştir (Önder, 1977, s.8-9).

1951-1973 Dönemi

Bu dönemde, Osmanlı yapılarına karşı bir ilgi olduğu gözlemlenir. Söz konusu yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetine verilir. Ancak, bu uygulama bütüncül koruma ilkesini olumsuz etkilemiştir. Öte yandan kurumun, böylesine kapsamlı bir kültür varlığının onarımı konusunda yeterli bütçeye sahip olmadığı da bir gerçektir. Bu sorunu gidermek amacıyla 1954'te Vakıflar Bankası kurulmuş ve söz konusu kültür varlıklarının onarımına kaynak oluşturulması amaçlanmıştır (Çekül, 2010, s.34).

1950 yılı sonrasındaki manzara koruma süreci açısından ne yazık ki çok olumlu gelişmeler yansıtmaz (Bahçeci Başarmak, 2022, s.339). Bu dönemden başlayarak 1970'li yıllara kadar uzanan süreçte, eski olanın yeninin karşısında adeta bir engel olduğuna yönelik bakış açısı söz konusudur. Bu yaklaşımla çok sayıda tarihi yerleşim ve anıtlar, imar faaliyetleriyle yok edilmiştir. Söz konusu süreçte “modernleşme” adı altında yapılan uygulamalar, kentlerde geleneksel dokuları temelden değiştirmiştir. 1950'li yıllar bir yandan bazı olumsuzluklara neden olurken bir yandan da tarihi yapıların belgelenmesi çalışmaları devam etmiştir. Bununla birlikte kentlerdeki imar baskıları ve kadro yetersizliği koruma çalışmalarının somut hale gelmesini engelleyen unsurlar olarak görülür.

1960'lı yıllar Türkiye'nin yönetiminde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Özellikle 1961 Anayasası'nın 50. maddesinde yer alan “Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlüdür” ifadesi koruma süreci açısından önemlidir. 1961 Anayasa'sı devlet yapısı içinde önemli kurumsal yapılar oluşturmuş ve Türkiye'de planlı kalkınma ilkesini getirmiştir (Kejanlı-Akın-Yılmaz, 2007, 186).

Dönemin koruma açısından dikkati çeken çabalarını 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)'ın çalışmaları ortaya koyar (Mülayim, 1998, s.175). Dünyadaki koruma sürecinin önemli bir belgesi olan Venedik Tüzüğü 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve ardından ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) bu alanda paydaşları çoğaltan bir yaklaşım geliştirirler. Koruma sürecinde uzmanlar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ile bir üst kurul oluşturulması yönündeki bu adım, koruma projelerini özellikle bürokrasi sarmalından kurtarmak üzere ortaya konmuş bir öngörüdür. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 1967 yılında Venedik Tüzüğü'nü kabul etmesi, Türkiye'deki koruma süreci için çok önemlidir. Tümüyle özerk olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, ülkemizde

koruma anlayışının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu yıllardan itibaren tarihi yapıların içinde yer aldıkları çevreyle birlikte ele alınması benimsenmiştir (Ulusoy, 2008). Bütüncül koruma anlayışının yanı sıra tarihi yapılara müdahale biçimlerine yönelik kavramların da ortaya konması söz konusudur. Aynı zamanda, Venedik Tüzüğü'nde “*estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan istisnai düzeyde evrensel bir değere sahip olan, arkeolojik sitlerin de dahil olduğu, insan tasarımı eserlerin veya doğayla insanın birlikte yarattığı eserlerin bulunduğu alanlar*” şeklinde tanımlanan “sit alanı” kavramı da koruma literatürümüze girmiş olur (Çekül, 2010, s.35).

1973-1983 Dönemi

1973 yılı, korumaya yönelik çıkartılan 1710 sayılı yasa ile tarihsel süreçte yer alır (Mülayim, 1998, s.236). Cumhuriyet döneminde kültür mirasının korunmasına yönelik olarak hazırlanmış bu ilk yasadır. 1710 sayılı yasa metninde “*Sit, tarihi sit, arkeolojik sit ve doğal sit*” kavramları ilk kez yer almıştır. Ayrıca tarihi ve doğal alanların korunması konusunda Anıtlar Yüksek Kurulu'na doğrudan sorumluluk verilmiştir. Tüm bu uygulamalar, Türkiye'de koruma kavramına bütüncül yaklaşım getirmesi bakımından önemlidir. 1975 tarihinde Kabul edilen Amsterdam Bildirgesinden iki yıl önce bunun benimsenmesi Türkiye koruma tarihi içinde yerini almıştır. Yapılan yasal düzenlemeler, gelişmiş ülkeler standardında olsa da uygulamaya geçmesi kolay olmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, kentleşme için tarihi anıt ve alanların bir engel olduğu düşüncesinin toplumda yaygın olmasıdır (Çekül, 2010, s.36).

Yeni düzenlemeye göre, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun belirlediği koruma alanları, öncesinde var olan imar planlarını da geçersiz kılar. Çünkü yeni düzenlemeyle koruma alanlarının ilanından sonra iki yıl içinde belediyelerin koruma planlarını hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu durum yeniden bir takım tartışmaları gündeme taşır. Söz konusu uygulama gerek belediyeler gerekse mülkiyet sahibi vatandaşların tepkisine yol açmıştır. Her iki kesim tarafından imarın önünde bir engel olarak görülen 1710 sayılı yasaya karşı tepkiler ve direnç sürerken kültür mirası kapsamındaki kent dokusunun korunması Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak giderek artan rant baskısı nedeniyle kentlerde oluşan inşaat faaliyetleri tarihi yapıların hızla yok olmasına neden olmuş ve koruma çabaları bu baskı karşısında fazla direnememiştir (Çekül, 2010, s.37).

Uluslararası ölçütlerle oluşturulan yasal düzenlemelerin olmasına rağmen koruma konusunda başarıya ulaşamamasının en önemli nedenini toplumda koruma bilincinin yeterince oluşmamasına bağlamak yanlış olmaz. Sonuç olarak yapılan düzenlemeler yukarıdan, yönetim gücüyle yapılmış bir eylem olarak ortaya konmuştur. Yeterli bilinçlendirme çalışmalarının yapılmayışı tarihi ve kültürel varlıkların aslında bir kimlik kaybı olduğu mesajının verilmemesi nedeniyle bu direnç hiç azalmamıştır. Koruma konusunda alınan idari ve hukuki tedbirler topluma yeterince anlatılamadığı için yeterli etki yaratamadığı bir gerçektir (Erder, 1975, s.247).

Bununla birlikte bazı umut verici gelişmeler de yaşanmıştır. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi bünyesinde, 1973 yılında Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü kurulması bunlardan biridir (Çekül, 2010, s.49). Bu girişimin ortaya çıkmasında itici olan önemli unsurlardan biri 1972 yılında imzalanan UNESCO “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi” nin Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmesidir. Buna bağlı olarak, Türk hükümeti tarafından da benimsenen, Avrupa Konseyi'nin 1975 yılını “Avrupa Mimarlık Mirası Yılı” olarak ilan etmesi de etkili bir girişimdir.

1983-2000 Dönemi

Anıtlar Yüksek Kurulu tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen 1983 yılına kadar koruma konusunda büyük çaba göstermiştir. Korumanın, gelişmenin önünde engel oluşturduğu algısına rağmen tarihi eserlerin belgelenmesi ve tescili devam etmiştir. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında ise yeterince başarı

sağlanamamıştır. Sorumlu kuruluşlar olan belediyeler, İller Bankası ve Tapu Kadastro Müdürlüklerine gerekli bilgilendirmeler yapılmasına rağmen süreç bir şekilde yürümemiştir. Bu nedenle de imar planları koruma altına alınan tescilli yapıları görmezden gelmeye devam etmiştir.

Buradaki alt başlığı belirlememize neden olan önemli bir gelişme, 1983 yılında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanununu yayımlanmasıdır (Mülayim, 1998, s.267). Söz konusu kanunun önemi: “*eski eser*” tanımı yerine “*kültürel varlık ve kültürel miras*” kavramları yerleştirilerek konu kültürel kapsamda ele alınmıştır. Bu kavramların ortaya koyduğu en önemli husus yalnızca anıtsal eserlerin değil aynı zamanda kültürümüzün önemli parçalarını oluşturan mahalle, sivil konut içeren alanların da gündeme alınmış olmasıdır. Aynı yasa ile Anıtlar Yüksek Kurulu’nun yerini Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları ve Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu almıştır. Günümüzde Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulları adını alan oluşum, kültürel mirasa dair kararların bir ölçüde yerele devredilmesini sağlamıştır. Ancak bu sefer de kurulların yerelde baskı ile karşı karşıya kalmaları bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

1989 yılında Kültür Bakanlığı’nın kurulmasıyla 1972 yından beri Başbakanlığa bağlı çalışan Tarihi Varlıklar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ikiye ayrılarak Bakanlık bünyesine alınmıştır. Buna göre; Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Mülayim, 1998, s.288). Böylece Türkiye’de korumaya ilişkin tüm sorumluluk Kültür Bakanlığı’na verilmiş olur. Korumaya ilişkin tüm ilkeler, uygulamaya yönelik kararlar ve koruma amaçlı imar planları Bakanlık bünyesindeki koruma bölge kurulları tarafından onaylanmak zorundaydı. Bu sistem 2000’li yıllara kadar geçerliliğini korumuştur.

2000’den Günümüze

Cumhuriyetimizin 77. yılına gelindiğinde, mevcut yasa ve yönetmeliklerle birçok çalışma yapıldığı görülmekle beraber uygulamada yeterince başarı sağlanamadığı da gözlemlenir. Türkiye’de tarihi ve kültürel mirasın korunması sürecinde 2000’li yıllara iyi bir karneyle girmediğimiz söylenebilir. Bununla birlikte 2000 yılından itibaren yaşanan bazı gelişmeler umut vericidir. Bu umudu yaratan en önemli unsur, akademisyenler, aydınlar, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin koruma konusunda daha aktif olmalarıdır. Aynı zamanda yasal düzenlemelerde gerçekçi güncellemeler yapıldığı izlenir.

2000’li yıllarda Kültür Bakanlığının korumaya öncülük edecek kimi yasal düzenlemeler yapması, köklü kurumsal değişiklikler getirmiştir. Aynı yıllarda Avrupa Birliğine uyum süreci kapsamında yerel yönetimleri yeniden yapılandıran düzenlemeler, gerek belediyelere gerekse il özel idarelerine bir takım sorumluluklar vermiştir. Merkezi yönetimin bazı yetki ve sorumluluklarını yerele devretmesini amaçlayan 5302 ve 5391 sayılı Özel İdare Yönetimi, 5216 ve 5393 sayılı Metropol Belediyeleri, 5390 sayılı Büyükşehir Belediyeleri yasaları, aynı zamanda yerel yönetimlerin sorumluluk alanlarını da genişletmiştir (Çekül, 2010, s.42). Aynı süreçte, koruma çabası içinde olan sivil kuruluşların giderek daha etkin rol üstlenmeye başladıkları izlenir. Öteden beri bu alanda etkinlik gösteren sivil kuruluşların, toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalarının yanı sıra bu alanda yönlendirici ve denetleyici rol üstlenmeleri koruma konusuna olumlu bir ortam hazırlaması bakımından önemlidir.

Doğru ilkelerle hazırlanan yasa ve yönetmelikler, 2000’li yıllarda korumanın önünü açan, umut oluşturan gelişmeler olarak görülmelidir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası değişen koşullara göre yenilenmiş ve 2004 tarihinde 5226 sayılı yasa kabul edilmiştir (Güçhan–Kurul, 2009, s.34). Söz konusu yasa korumaya ilişkin yeni açılımlar içermektedir. 5226 sayılı yasanın kabul edilmesinden hemen önce çıkarılan 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Yasası ise köklü değişimlere sahiptir. Yasanın en önemli maddesi, Hazine, kamu idareleri ve yerel yönetimlere ait tescilli taşınmazların Bakanlık tarafından il özel idareleri ile belediyelere tahsisine izin vermesidir. Özetle içerik şu şekilde alıntılanabilir: “*Koruma uygulamalarında gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi işveren payı indirimi, su bedeli indirimi, enerji desteği gibi kolaylıklar, yabancı uzman personel ve sanatçı çalıştırma izni*

getirdi. *Kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş alanlar*, “koruma amaçlı imar planı”, “çevre düzenleme projesi”, “ören yeri”, “yönetim alanı ve yönetim planı”, “bağlantı noktası”, “somut olmayan kültürel miras” gibi yeni kavramları tanımladı. *Kültürel organizasyonların, kültürel mirası tanıtıcı yayınların, kültür varlıklarının bakımı, onarımı, yaşatılması, rölöve, restorasyon, restitüsyon projelerinin, kazıların, kültür envanterlerinin, somut olmayan kültürel mirasa yönelik etkinliklerin, kültür merkezlerinin gerçekleştirilmesinde yapılacak harcamaların yüzde 100’ünün vergiden muaf tutulmasını öngördü* (Çekül 2010, s.43-45).

2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Korunması için Yenileme ve İşlevlendirme Yasası, yerel yönetimlere, tarihi ve kültürel mirası korumak için kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yapma, özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş koruma alanlarını yenileme alanı olarak tanımlama ve planlama yapma olanağı getirmiştir (Güçhan–Kurul, 2009, s.33-34). 2000’li yıllarda çıkan bu yasaların önceliklerinden en önemli farkı yerel yönetimlere kültürel ve tarihi alanlarla ilgili yetki ve sorumluk vermesidir. Kültürel mirasımız söz konusu olduğunda sahip olduğumuz zengin varlığın yerelde korunmasına yönelik bu kararlar, merkezi yönetimle sorunu çözümlenemeyen olanaksız olduğu da kabul edilmiş gibi görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Kültür Bakanlığı’nın korumaya ilişkin yetkilerini belediyelere aktarması olumlu olarak gözüktüğü de belediyelerin bu duruma yeterince hazırlıklı olmadığı da bir gerçektir.

Koruma konusunda başarılı süreçler yaşayan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de koruma alanında etkinlik gösteren sivil toplum kuruluşlarını sayıca çok olmamakla beraber bu alanda ortaya koydukları çabalarla anmak gerekir. Bu açıdan bakıldığında 1908 yılında kuruluşu gerçekleşen Osmanlı Mühendisler ve Mimarlar Birliği ilk örnekler olarak sayılabilir. Meslek örgütüyle başlayan bu süreçte 1970’li yıllarda Mimarlar Odası, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği’nin kuruluşları izler. 1990’lı yıllardan sonra Türk Tarih Vakfı ve ÇEKÜL Vakfı kurulur. 2000’li yıllara gelindiğinde Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı, Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD) gibi kuruluşlar da bu sürece dahil olmuştur. Bu kuruluşlara özü niteliği ile sivil toplum kuruluşu olmasa da 1976’da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve bakanlık desteğiyle kurulan TAÇ Vakfı da eklenebilir. Bunların yanı sıra burada tek tek adı sayılmayan yerelde örgütlenmiş ve yöresel kültürü korumayı ve tanıtmayı hedefleyen çok sayıda sivil toplum kuruluşu da hayata geçirilmiştir (Çekül, 2010, 48).

Başlangıçta tarihi ve kültürel mirasın korunması amacına yönelik iyi niyetlerle kurulan sivil toplum kuruluşlarının etkin olma çabalarındaki en büyük aksaklık, bir kısmının seçkin politik izlemesi olmuştur. Bunun yanı sıra çoğunun süreklilik gösterememesi başlangıçta konulan hedeflere ulaşmayı mümkün kılmamıştır. Bu açıdan baktığımızda, gerek doğal gerekse kültürel varlıkların korunması konusunda süreklilik gösteren ÇEKÜL Vakfı’nın ayrı bir yere konulması gerekir. ÇEKÜL ile birlikte Mimarlar Odası’nın çabaları da önemli bir yer tutar. 2000 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir belediyeler birliği statüsünde olan yanı sıra sivil kuruluşlarla yaptığı stratejik ortaklığı da olan Tarihi Kentler Birliği kültürel mirasın korunması konusunda önemli bir unsur olmuştur. Şüphesiz, koruma konusunda faaliyet gösteren tüm kuruluşların bu sonuca ulaşmasındaki katkısı da göz ardı edilmemelidir.

Tarihi Kentler Birliği’nin stratejik ortağı ÇEKÜL Vakfı ile birlikte yürüttüğü faaliyetler, korumanın yerel unsurlarla sağlanması noktasında bu sürece konulan önemli bir katkıdır. 2000 yılında belediyelerin katılımıyla kurulan Tarihi Kentler Birliği, korumanın yerelde sürdürülmesi konusunda önemli bir oluşumdur. Belediyeler tarafından sorumluluk alanlarındaki tarihi çevreyi öne çıkaran projelerle gerçekleştirilen koruma çalışmaları yerel düzeyde farkındalık oluşturması bakımından umut verici gelişmeler olarak koruma sürecimize dahil olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar, kentlinin tarih ve kültür hafızasına önemli bir katkı sunduğu gibi kültür turizmine de katkı koyması açısından önemlidir. Bu kapsamda yapılan uygulamalar, teknik detay açısından eleştiri almakla beraber, kentin sahip olduğu tarihi değerlerin günlük yaşamın gereksinimlerine cevap verecek şekilde dönüştürülmesi kent belleğinin canlanması ve bu konuda bilinç oluşturması bakımından önemsenmelidir.

Sonuç

Cumhuriyetimizin 100.yılına ulaştığımız günümüzde kültürel mirasımızın korunmasına ilişkin tarihsel gelişmeler, özellikle yasal düzenlemeler açısından dinamik bir süreci yansıtır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlayan çalışmalar, milli mücadele yılları da dahil olmak üzere Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletin gündeminde olan bir konu olarak karşımıza çıkar. Günümüzde halen yürürlükte olan yasal düzenlemeler, koruma konusunda ülkemizin de içinde yer aldığı uluslararası antlaşmalar ve üyelikler de göz önüne alındığında, koruma konusunda örnek gösterilen gelişmiş ülkelerin normlarında olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte halen koruma uygulamaları konusunda hedeflenen noktaya ulaşamamızın nedenleri ise şüphesiz sorgulanması gereken bir konudur.

Binlerce yıllık medeniyetlere ev sahipliği yapan ülkemiz coğrafyası somut ve somut olmayan kültürel miras konusunda önemli bir envantere sahiptir. Bu birikimin korunmasına yönelik çabaların büyük oranda devlet ve kurumlar eliyle yapıldığı da gözlenmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bu yaklaşım hemen hiç değişmemiştir. 2000'li yıllarda Belediyelere tanınan yetki ve sorumluluk konuyu yerele taşımışsa da özellikle bütçe kullanımı açısından en büyük kaynak merkezi otorite olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu kaynaklar, ülkenin içinde bulunduğu farklı koşullar nedeniyle, koruma konusunu halen öncelikli hale getirememiştir.

Koruma ve kullanma dengesini oluşturan unsurların hayata geçirilmesi için gereken kaynağın yanı sıra asıl önemli olan unsur ise toplumsal bilinç oluşturulmasıdır. Bu konuda halen istenilen noktaya ulaşamamış olması ne yazık ki bir gerçektir. Korumaya ilişkin politikalar, asıl sahipleri olan yerel halk tarafından gelişmeyi engelleyici bir unsur olarak algılanmasına yol açmaktadır. Son yıllarda dünya genelinde artan kültür turizmi talebi nedeniyle Türkiye'de yapılan iyi uygulamalar, bu konuda yerel halkın bakış açısını değiştirmeye başlaması yönünden umut verici gelişmeler olarak görülebilir. Bununla birlikte istenilen noktaya gelemediğimizi de tespit etmekte fayda vardır. Koruma konusunda bilinç oluşturma, kimlikli kentler yaratma ve kentlilik bilinci oluşturma noktasında, ne yazık ki iyi bir karnemiz olmadığı söylenebilir.

Sosyal bilimlerde sıklıkla dile getirilen ancak bir o kadar da doğru olan "eğitim" konusunun koruma bilinci oluşturulmasında yeterince etkin kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu konunun yalnızca eğitim verilen okullar kapsamında değil toplumun tüm kesimlerini kapsayacak hale getirilmesi, kültürel mirasın toplumsal kimlik ve yerel ekonomi üzerindeki olumlu etkilerinin anlatılması, her bir bireyin bu konuda katılımcı olmasını sağlamak kaçınılmaz bir durumdur. Küreselleşen dünyada kullanım alanları giderek birbirine benzeyen kentlerden farklı, kimlikli tarihi dokular, sürdürülen kültürel yaşamlar, insan ilişkileri, alışkanlıklar, tarihi dokuları bütünsel olarak korumak, bu unsurları yerelden evrensele taşımak ve ulus olarak bunun gururunu taşımak için başlatılan çalışmaların daha da artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Bahçeci Başarmak, H. I. (2022). Türkiye'nin kentsel koruma politikası. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 38, 337 – 364. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msydergi/issue/74085/1187730>.
- Bektas, C. (1992). *Koruma onarım*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Çekül Vakfı (2010). *Yerelden ulusala ulusaldan evrensele koruma bilincinin gelişim süreci*. İstanbul: Stil Matbaacılık.
- Erder, C. (1999). *Tarihi çevre kaygısı*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Gerçek, F. (1999). *Türk müzeciliği*. Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kejanlı, D. T., Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2007). Türkiye'de koruma yasalarının tarihsel gelişimi üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 179-196 Erişim adresi: www.e-sosder.com.
- Koç, Z. (2008). *Taşınmaz kültürel miras yönetimi ve mali teşvikler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası. Kültürel, Sanatsal ve Tarihi Yayınlar.
- Mülayim, S. (1998). *Cumhuriyet'in kültür ve sanat kronolojisi*. İstanbul: 118-T Lions Yönetim Çevresi Yayını.
- Önder, M. (1977). *Türkiye müzeleri*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınlar.
- Payaslı, V. (2018). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e milli kimliğin ve ulus devletin inşasında tarihin görselleştirilmesi. *History Studies*, 10, 245-273. Erişim adresi: www.historystudies.net.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı ülkesindeki eski eserlerle ilgili izlenimleri ve Osmanlı müzeciliği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42, 101-125. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarih-arastirmalari/issue/47791/603729>
- Şahin Güçhan, N. ve Kurul, E. (2009). A history of the development of conservation measures in Turkey: From the mid 19th century until 2004. *METU JFA*, 2, 19-44. doi: 10.4305/metU.Jfa.2009.2.2
- Tapan, M. (1998). Cumhuriyet döneminde doğa ve kültür varlıklarını koruyamamanın korunması. Y. Sey (ed.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent Planlaması. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço'98*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Turan, Ş. (1963). Osmanlı teşkilatında hassa mimarları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, 159 – 200. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47846/604367>.
- Vitruvius (1993). *Mimarlık üzerine on kitap*. S. Güven (çev.), İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları.

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to convey the process of preservation of cultural heritage in our country, which has a rich cultural heritage related to human history. It has been tried to convey how the efforts on this issue became concrete with the Republic. The historical process that shows how Turkey has reached today in terms of preserving thousands of years of cultural accumulation and identity is important in this respect. It is also a fact that understanding the historical process should be known by everyone because of its contribution to raising awareness on this issue.

Design and Methodology

The study has been prepared as a review article. The publications on the subject until today were searched. Based on this, the protection process in our country is divided into sub-titles chronologically. The legal regulations that started in the last period of the Ottoman Empire were transferred. The developments that started with the foundation of the Republic and lived up to the present are presented under separate subheadings. The situation we are in today, when we celebrate the 100th anniversary of our Republic, is discussed in the conclusion section.

Findings

When we look at the Protection of Cultural Heritage in terms of human history, it is observed that the first examples date back to the Ancient Period. The earliest known work on this subject is "Ten Books on Architecture" written by Vitruvius in the 1st century BC. It is an important document in that it emphasizes that the old should be taken into account while creating the new. It is seen that this process, which started in the West, was interrupted by the social and economic conditions that existed in the Middle Ages. It is observed that the interest in the ancient art with the Renaissance revived the protection efforts and in the 16th century, especially the architects focused on this subject. With the emergence of the science of Art History and Archeology in the 18th century, the first museology activities began. In the following process, travelers who set out to explore the culture of the Eastern geography were supported during the creation of comprehensive National Museums in Europe, and many historical artifacts were transported to the West in this period. The 19th century, in which new ideas emerged in architectural restoration, contains important practices. The First and Second World Wars accelerated the preservation process of historical monuments and enabled the creation of many agreements that are still valid today.

When the publications about the historical process of protection in our country are examined, it is seen that the beginning of the period dates back to the last period of the Ottoman Empire. The first Asar-ı Atika Regulation, published in 1869, includes regulations on ancient artifacts and excavations are subject to state permission. However, with the second regulation issued in 1874 as a result of the pressures from Europe, the way for foreigners who excavated to get a certain share of the finds unearthed during the excavations is cleared. This practice continues until Osman Hamdi Bey became the first Turkish director of the Müze-i Hümayun (Imperial Museum) in 1881.

Legal regulations, the foundations of which were laid in the Ottoman Period, continued in the Republic of Turkey. Despite the limited opportunities since the founding years of the Republic, this issue has been on the agenda of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of our Republic. The Young Republic took important steps towards the protection of cultural heritage, Topkapı Palace Museum was opened in 1924 and Ankara Ethnography Museums were opened in 1925. In the following years, museums in other cities were added to this process.

The increasing population and changing family structure due to the intense migrations that started to the big cities after 1950 are important factors in the rapid disappearance of urban textures. Different regulations made by the state in this process are also clearly seen in the 1961 Constitution. The year 1983 marks a new era in the protection of cultural heritage in Turkey. The Law No. 2863 on the Protection of Cultural and Natural Assets, which is still in effect, has been enacted. In the same period, Türkiye signed important international agreements. When we came to the 2000s, new organizations that shared the powers related to the concept of protection and that local governments and non-governmental organizations became active were also included in the process.

Considering the legal regulations still in force today, the international agreements and memberships that our country is included in, it is an undeniable fact that it is in the norms of developed countries that are shown as an example for the protection of cultural heritage. However, the reasons why we still haven't reached the targeted point in protection practices is an issue that should be questioned.

Research Limitations

The limits of this research are to consider the process of conservation of cultural heritage within the scope of the Republic of Turkey. In the 100th anniversary of the Republic, the process we went through in terms of protection was conveyed.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

In addition to the resources required for the realization of the elements constituting the balance of protection and use, the most important element is the creation of social awareness. Unfortunately, it is a fact that the desired point has not yet been reached in this regard. Protection policies are perceived as a hindrance to development by the local people, who are the original owners. Due to the increasing demand for cultural tourism in the world in recent years, good practices in Turkey can be seen as promising developments in terms of starting to change the perspective of the local people on this issue. What has been done in the process of raising funds, education and raising awareness on protection are promising developments. On the other hand, considering our tens of thousands of years of civilization history and the richness of our cultural heritage, it is an inevitable fact that studies on this subject should be continued increasingly.

Originality/Value

In the article, the legal regulations on protection in the 100th anniversary of the Republic were gathered together and evaluated holistically. It can be presented as an original value to convey the situation in historical perspective with its current state.

Araştırmacı Katkısı: B. Yelda OLCAY UÇKAN (%100).